

Tid

Torsdagen den 4 mars 2015, kl 13.00 – 15.00.

Plats

Pingstkyrkan, Lasarettsgatan 11 A, Örnsköldsvik.

Avgift

50 kr.

Åhörare

246 varav 87 m, 159 kv.

Föreläsningen inleddes av konsertpianist Rune Andersen som spelade Prelude av Christian Sinding.

I utskriften finns inte de bilder med (PowerPoint) som visades under föreläsningen. Reservation även för utskriften av de dialektala orden och de gamla ortsnamnen.

Ja, kära vänner, jag är mycket glad över att få vara här, jag ser många välbekanta ansikten faktiskt. Det är många av er som jag känner till från olika sammanhang. Det är roligt att få vara här med Senioruniversitetet för jag råkar faktiskt vara ordförande för Folkuniversitetet i Umeå. Och under Umeås egid så ligger ju faktiskt allting från Sundsvall och uppåt i Folkuniversitetet. Det är roligt också att få vara med på det sättet och se verksamheten som bedrivs här.

Det jag ska tala om i dag det heter alltså ”Gamla ortnamn berättar historia”. Då kan man ju fundera litet varför jag skriver ortnamn för de flesta människor säger egentligen spontant, i varje fall i en stor del av Sverige, ortnamn. Det gjorde jag till en början själv också, det är svårt med s i svenska, men det är dialektalt betingat. Så om man säger ortnamn så, höll jag på att säga gör det ingenting, för det är vad uppsvenskar i Sverige och även söderut säger. Men dom som grundlade ortnamnforskningen i Sverige kom från götiskt område, d.v.s. från västra delen av landet och där säger man faktiskt ortnamn. Och därför blev det termen för den här vetenskapsgrenen. Så att om ni ska liksom briljera mot omgivningen så ska ni säga ortnamn. Det är en särskiljande funktion då vet man att dom där dom vet vad dom pratar om. Blir ni korrigerade kan ni berätta det här.

När det gäller ortnamn kan man ibland drabbas av ”vad långsökt det låter”, ” så långt bort det är” och så vidare, ”hur kan du veta det där?” För det första veta, jag använder aldrig orden ”jag vet”. Är det någonting jag vet så är det t.ex. när Kungsgatan kom till. Det kan man gå till gamla akter och titta efter vilket år det var, vilken grund det hade. Men däremot om det gäller sådant som Gene och till och med ett sånt enkelt namn som Trehörningsjö eller Björna och så vidare, så kan man inte säga med säkerhet att man vet någonting. Är jag 87 % säker på någonting då är jag ganska säker. Så jag vill ha den reservationen med också i detta föredrag.

Fotograf: Bengt Hultman

Men jag vill ändå tro att det är en vetenskapsgren jag håller på med. Och det bygger ju på några grundläggande saker. Dels måste man lyssna till hur uttalas namnet i den gamla dialekten. Det är väldigt viktigt. Vet man till exempel att namnet Söderå uppe i Mo heter *Sörle* på dialekten då förstår man ju att det kan inte vara söder + å utan det måste vara ett annat ord. Och *sörle* är ett gammalt ord som betyder dy och gyttja. Vet man till exempel att namnet i Själevad, Butsjöböle, uttalas *busschöböle* då vet man att det inte har något med but, en stor klump, att göra och sjö. Det måste vara ett annat ord. Och det är ordet *böss* som ingår, eller *bösse*, och *bösse* det var helt enkelt det som kan vara på golvet, men här betydde det nog en sämre typ av bostad eller liknande. Så dialektens uttal är jätteviktig för att förstå ortnamn.

Det andra som är viktigt det är hur det skrevs i gammal tid. Och det tredje är hur det ser ut i terrängen. Om det är ett naturnamn så måste det stämma med vad kan komma fram till.

(Bild) Jag har tagit med det här dokumentet, och det är ett av dom få dokument som finns från dom här nordligaste bygderna i Ångermanland, som är skrivna under medeltiden. Och det är det så kallade Järnäs brevet. Järnäs ligger ju som ni kanske vet uppe i Nordmaling. Det här brevet är ett fantastiskt vackert dokument, väldigt litet, och väldigt välskrivet, det är en otroligt välskrivna fornsvenska, yngre fornsvenska från 1413. Det handlade om en gränstvist naturligtvis som det alltid gör i sådana här sammanhang mellan Bredvik och Järnäs byar.

En bit ned i dokumentet där nämns då en del gamla buggar som ska kunna komma ihåg hur det egentligen låg till med den här gränsen, de kallas för *minnige maen* och så finns den en tolvmän, en grupp av tolv personer, karlar förstås, som satt i en nämnd, och så finns lagmannen med. Och tack vare att vi har dom där lokala *minnige maen* och dom där som satt i nämnden så får vi en väldig massa ortnamn med. Då står det här att lagmannen dömer att "vilken av byarna, Järnäs eller Bredvik som går in på den andras område så ska man böta för detta". Så står det ungefär när man översätter. Sedan kommer då: dom här var *minnige maen*: Och det var då:

-Klemens i Berge

-Osten i **Hummelholm** (Nordmalings s:n)

Åsyna män voro:

-Algot i Rönnholm (Nordmalings s:n)

-Kjell i (Grundsunda s:n) Ketil i Balanda ferdh = Banafjäl. Berättelser finns om att Banafjäl skulle betyda banan i fjärden och att det skulle gå ut på att det var valljänta som ropade hembygdens befolkning skulle slå ihjäl ryssarna. Och därför skulle det ha hetat banan i fjärd. Det är alltså påhitt.

-Anund ibidem - från samma ställe

-Jonas i Fanbyn (**Grundsunda** s:n Jon i Fornaby

-Osten från samma ställe

-Nils i Könsa (Grundsunda sm) Niklas i Könungxuagh, den gamla skriftformen av Könsa. 1413 så skrev man så och 120 år senare skrivs det Könsa. Hade man inte haft

den här skriftformen hade man aldrig kunnat komma fram till att Könsa betyder viken som karaktäriseras av sina kornbärande stränder.

-Olof i Hummelholm (Nordmalings sm)

-Osten i **Levar** (Nordmalings sm)

-Sven i **Ledusjö** (Nordmalings sm)

-Helge i Hundsjö (Nordmalings sm)

-Sven i Tävra (Arnäs sm) Täfteå. Vare sig det nu är Täfteå som ligger i Sävar eller Täfteå som finns här nere har inte någonting med *täven* att göra. Ni vet ju vad *täven* är. Det betyder ju lukt. Utan det måste ha ett annat ord i bakgrunden. Det visar att det måste vara en annan bildning än ordet *täv* i alla fall. För hade det varit *täv* då hade det stått th i början.

Och så står det på latin att det är skrivet den 25 januari 1415. Det är ju fantastiskt egentligen! Att man kan få ut så mycket av detta dokument. Varje rad berättar någonting. Och det är ett otroligt välskrivet dokument, så det är en fröjd att läsa det. Den 1 maj 2013 på jubileumsårsdagen så höll jag faktiskt en föreläsning i Järnäs om det här. Det var ett helt kapell fullt med folk som ville veta mer om ett medeltida dokument! Det är sådant man blir glad över.

Nu ska jag gå över till en tolkning för att visa hur man konkret går till väga. Då tar jag ett Ångermanländskt namn. Är det någon här som är från Nordingråbygden? Någon finns det säkert här. Det finns ju en ort där, eller två byar som heter Valto. Det skrivs på 1500-talet med *kv* i början, det är viktigt. Och det uttalas *gvärtó*.

För ungefär tio år sedan så var inbjuden till hembygdsföreningen i Nordingrå och skulle berätta om namn. Då hade jag lämnat bort det är *gvärtó*. Jag sa att *gvärtó* fanns förstås men jag hade ingen förklaring till varifrån det kom. Då kom det fram en herre efter föreläsningen och berättade en väldigt intressant sak. Han sa så här n´Robert han hade en idé om det där namnet och den gick ut på det att *gvärtó* hade med *gvel* att göra. Och *gvel* det var om du höll på att ploga. Om du plogar på det här viset och så kör du fast på en stubbe eller en sten, då blir det ju en böj på fåran. Och det var inget hedersamt att få en böj på en plogfåra, det skulle vara rakt. Så fick du en *gvel* så var det anmärkningsvärt. Det sa n´Robert. Och det hade kanske med *gvärtó* att göra, sa han.

Jag kände när han berättade att det där var någonting att ta fasta på. Så jag satt hela bussresan upp från Ullånger till Umeå och tänkte på det här namnet och ordet och alltihopa. Så skulle jag ha gäster på kvällen dessutom. Det var lördag det här. Jag hade ju ingen lust att vara social, jag ville ju sitta med ordböcker. Sa jag gav mig olika ärenden och sprang upp till tredje våningen i huset och hämtade en ordbok som jag tog ned och tittade i. Jag kom ingen vart den kvällen. Det tog fem år för mig, men jag gjorde en del annat under tiden också, för att komma vidare med det här namnet. Men Robert och den här mannen som berättade det hade satt något i sinnet på mig verkligen.

Jag visste ju en sak, att det hade med *to* att göra i betydelsen dalgång. Det visste jag. Men sedan var det ju vad det är *gvert* var för någonting. Och efter mycket tänkande så kom jag fram till att det betydde *valvto*, det hade med valv att göra. Nu tänkte jag att jag skulle lösa det där och hade litet tid på mig, så jag satte igång. Vad betyder valv? I

gammalt språk? Valv kunde både vara valv i en kyrka, men kunde också vara en böjning, det kunde både vara konvext och konkavt. Och på Färöarna kunde det till och med vara det innersta av en grotta. Liksom en helgardering, uppåt, neråt, inåt kunde valvet gå.

I dialekterna: Om man säger en valvig terräng i Jämtland, då är det en höjd. Och säger man en *kvälv* då är det en välvning nedåt, en dalgång när man är i Norge till exempel. Sedan i ortnamnen är det precis samma sak, det kan vara höjder som i Sörmland Rönnen som är ett *rönnvalde* eller i Västergötland så finns det ett Vallsta, det är en höjd. I Bohuslän är det en sänka och i Sörmland namnet Vallsta i Svärta, kan vara både en upphöjning och en dalgång, det går inte att avgöra. Så det är liksom svårt att veta. Grundbetydelsen är välvt, och det är precis på samma sätt som många andra ord som har den där dubbelbetydelsen. Kulle, det är ju en topp, men en kula i bemärkelsen en rävkula, det är egentligen en liten urgröppning, en grop nästan. Så det är åt båda hållen.

Så jag hade kommit fram till att det skulle kunna bli dalgången mellan valven eller bergen. Och nu var frågan hur ser det ut? Det här ligger väldigt långt upp, högt upp, det är verkligen den vackraste delen av Nordingråbygden. Och jag hade mutat min son, det var sommaren 2010, vi skulle fara till Mjällom och köpa bröd, vi skulle göra oss en riktigt trevlig utfärd bara han skjutsade mig upp till detta Valto.

Han var väldigt skeptisk, han tycker att det här är en konstig vetenskapsgren, så att det var inte riktigt lätt att övertyga honom. Men han följde med, och han var ju som sagt fullproppad med mutor, så han tyckte att det var kul att komma ut på färd med mig.

Och så kom vi dit, och jag hade aldrig sett platsen. Nu var det ju spännande att se hur det såg ut. Tänk om det var fel tänkt! Men det såg ut så här (bild), och nu ser det här kanske inte så märkvärdigt högt ut, man ser inte riktigt höjderna, det är svårt att ta bilder. Men titta på det vita huset där uppe på höjden, och så tittar ni på nästa bild. Då ser ni att det är samma vita hus som skymtar längst, längst bak. Då får ni ett intryck av att det är faktiskt en riktig grop här, det är verkligen en välvning. Så jag tyckte att det stämde ganska bra det där med att det var den här dalgången mellan valven.

Nu frågar ni säkert: Hur gick det med *gvel* då? Det betyder ju något helt annat! Jo, det var en alldeles speciell historia med det också. För tänkt vad ett sådant där ord kan berätta. Jag kom på att *gvert* betyder förutom den där böjningen, som jag berättade om, som kunde bli efter en plogfåra, så var det litet allmänt om en inskärning, det kunde också handla om en vik det här *gvel*. Och så hittade jag ordet i norrbottniska dialekter, det hette *hvél*. Det var ett halvmånformat snitt i fårets öra, och det här hittade jag sedan på Gotland, där det hette *hvélstur*, och det betydde halvmånformat fårmärke, och så fanns det i Hardanger. Där betydde *kvéla* ett böjt instick på fårets öra.

Då kom jag på att det här måste helt enkelt vara motsvarigheten till det som finns i dalmålet, älvdalsmålet i form av det gamla fornnordiska *hvél* som betyder hjul. Det var nämligen så att de gamla hjulen dom gjordes på så sätt att man tog två stycken halvcirkelformade delar och spände ihop dom, och så hade man hjulet.

Alltihopa det här var resultatet av ett samtal med en dialektkunnig person. Och så fick jag ju lyssna noga på vad han berättade, och själv fundera på det ett antal år och så vidare. Så småningom blev det här resultatet. Så det är ganska fascinerande faktiskt det jag håller på med som ni förstår.

Nu ska jag gå över till ett parti som jag har kallat för Norrland mellan syd och väst. Det norrländska dialektområdet är faktiskt väldigt intressant i många avseenden. Därför att vi har levt i ett möte mellan influenser som har kommit ifrån Uppland och södra Norrland kan man väl säga och inte minst det västliga inflytandet som kommer från Norge. Det visar sig i en mängd olika förhållanden.

Vi har till exempel i Nolaskogsdialekten i gammal tid att vi säger *tjyr* för ko i pluralis. Moborna, dom som kommer från Mo socken, dom hette i gammal tid *moko*, alltså ett öknamn. Man använde alltid dom här öknamnen i pluralis förstås, för det var ju inte bara en ko utan flera, och då hette dom *motjyrn* i gammal tid. Det visar att kor har hetat *tjyr*. Det är ett västligt drag. Vi säger till exempel så här många av oss att man *fär* i stället för far, man *söv*, *mäl* och så vidare. Den där vokalen den är västlig.

Vi säger *bratt* i stället för brant, *sopp* i stället för svamp, det är västligt. Vi säger till exempel inte al om trädet, vi säger *uddera*, eller hur? Al det är ord som finns i Uppland, sedan finns det faktiskt i Överkalix, där heter det också al, men det måste ha lånats dit från Uppland. Men i alla mellanliggande områden så heter det *udder*, *auder*. Därför kan Alnö till exempel inte ha något med al att göra. Det finns många fler exempel, men jag nämner bara dom här nu.

Vi säger tuppffjät på svenska, ett gammalt uttryck, här uppe i Ångermanland heter det ju *fät*, *fätta* ”de va fätta etter’n” om det är någon som har gått i snön utanför ladugården. Ordet *fät* i stället för fjät, det visar att det är västligt. Vi har väldigt mycket västliga drag här. Bild: på dom här kartorna visar att man säger *my* i norr och *mygg* i söder. Ni ser att i en ganska god del av Norrland säger vi *my*, det är det gamla ordet för mygga. Nästa karta: Det är *knortn*, *knort* i norr och *knott* i söder. Så *knort* är det ord vi använder här uppe, och det delar vi med Norge.

På en annan karta som jag höll på lång tid med att göra. Det är kartan som visar vad idissla heter på dialekterna i Sverige. Det vet ni säkert att idissla här uppe i norra Sverige heter *gert* eller liknande. Man talar om *gerten*. Idissla är ett ord som finns i uppsverige, och det betyder att man äter en gång till. Men *gerta* och *jortra* och *jorta* och *jörtra* det är dom västliga och nordsvenska formerna för det här. På norskt område *jorta*. I uppsverige säger man idissla och längst i söder heter det *dröppja*. Det återkommer sedan både i Finlandssvenskt område ända upp till Österbotten. Det är ett drag som har spridit sig från södra Sverige till Österbotten. Och *dröppja* det syftar på idisslingsbollens utseende. Har ni någon gång sett en idisslingsboll så vet ni att den är alldeles mjuk, den dryper, nyp på en sådan boll så ser ni att den dryper. Och det är därför som *dröppja*. Så det här ordet är oerhört intressant, det är ju ett basalt ord för boskapsskötsel.

Den andra kartan visar hur utbredningen av ordet *auder* och al. Det heter alltså *auder* i Norge och Sveriges norra delar utom där allra längst upp i Kalixbygden där det faktiskt heter al. Det här skulle jag kunna berätta hur mycket som helst om men det hinner jag inte göra nu, utan nu ska vi trassla oss in i bebyggelsenamnstyperna.

Jag börjar med att prata om de primära bebyggelserna, det är namn som bildades på bebyggelser från första början så att säga. Dom här som jag kommer att nämna ligger bak i järnåldern. Vi ska se att vi har ganska litet sådana belägg egentligen, till och med i Nolaskogsbygden, där vi ändå har den här stora Genegården, som visar att det har funnits folk här. Men det visar att vi inte har namn av den sorten jag kommer att berätta om så väldigt många i den här bygden, det visar helt enkelt att den typen av namn användes inte. Däremot har vi en väldig massa andra namn, nämligen namn på naturlokaler; älvar, åar, vikar och så vidare, som är dom riktigt gamla namnen.

Här har vi en väldigt trasslig namngrupp som heter *vinni*. Det är nästan opedagogiskt att börja, men jag måste nog börja med den för det är den äldsta av dom. Dom är så förtvivlat trassliga, för man ser inte på namnet att dom innehåller *vinni*. Utan det är ett jox i slutet av namnet. Det enda som man säkerhet kan säga, det är att så för man dyker på namn som har *ö*, *ä* eller *i* i stammen och som är tvåstaviga. Då man kan misstänka att det är någonting med det där *vinni*, som betyder betesmark eller skogsäng eller något åt det hållet.

Det är namn som till exempel Hämra. Förleden i Hämra där är *hammar* som betyder stenbunden backe, och det betyder alltså ängen som finns vid hammarn. Knäppa i Ullånger, det är inte knapp, det är någon terrängformation. Väja har med badställe att göra antagligen. Så vi har en del sådana, och dom finns nästan allihopa dom där namnen i Ångermanland, men i södra delen av Ångermanland. Sedan finns det namn av sorten i Medelpad och framför allt i Jämtland.

Det här bildar ett mönster från Västergötland, upp över Norge och ned mot Ångermanland så bildas en hästsko. Det här kallas för den Skandinaviska hästskon, det är alltså ord som finns spridda, namnelement som kommer från västligt område, som har etablerat sig oftast i Västergötland och dessutom finns dom i Jämtland och ned mot kusten. Här är vi tillbaka till tiden före vikingatiden i alla fall.

Den här sortens namn har vi väldigt få av i Nolaskogsbygden. Vi har Hjälta, och det betyder galtängen, det skrivs *Gelten* i gammal tid. Och vi har Hämra som finns på flera platser, det betyder betesmarken som finns i hammarn. Och så har vi det olösta Tävra. Tävra gäcker fantasin fortfarande. Jag har några idéer om det, men jag ska inte plåga er med dom sakerna ännu. Jag får väl återkomma om fem år så kanske jag har löst det.

Nästa bild visar namn som slutar på –hem. Där har jag bara dom svenska namnen men det är precis samma sak här att namnen finns i Västergötland, och så går dom längre österut i det här fallet i södra delen av Sverige, och så kommer dom tillbaka så att säga upp i Jämtland, Ångermanland och Medelpad. Dom här namnen slutar på –om eller –em i gammal tid. Vi har till exempel Skadom, Undrom, Fanom och sådana typer av namn. Vi har några få av dom här också i Nolaskogsbygden: Källom, Solum, Gladom.

Bergom och Sjögom är böjningsformer av ett grundord istället. Det ser man på grund av att dom här namnen i Gustav Vasas ordböckers tid skrivs med –em eller –im i slutet. Då ser man att det måste vara ett namn på –hem. Vi har tre stycken som finns i Nätra och Sidensjöbygden av den här sorten.

Så har vi en grupp som är litet vanligare här i Nolaskogsbygden och det är namnen som slutar på –sta. Det nordligaste –stanamnet har vi efter kusten i Grundsunda, och det är Godmersta. Det är ett personnamn, dom är oftast personnamnsförledda de här, det är alltså Gudmar då antagligen. Och vi har Angsta, det kan väl vara Agne och Faresta och så vidare. Vi har ett antal sådana namn. Så har vi Haffsta och Happsta som är olika personnamn. Det är ju litet lustigt faktiskt. Det ena är *haver* som betyder bock och det andra Happsta, det är nog Hagbard som ingår. Det finns kanske fem-sju stycken sådana personnamnsförledda –stanamn Nolaskogs.

Ett par stycken har annan bakgrund till exempel Billsta. Det är alltså stället, -sta betyder ställe eller plats, som ligger vid Billen och Billen det är Billaberget. Det är en plogbill som är upp och nedvänd, väldigt tydlig. Vi har också Frösta och Brösta, det sista har säkert med ordet *bröjt* att göra, som betyder väg. Ett ställe som ligger vid vägen.

Och så har vi naturligtvis sådant som är olöst: Bjästa. Det vill jag inte satsa på, det är ett konstigt namn. Och så Getingsta som ligger uppe i Gideå. Det ligger liksom så apart till på något sätt, så man undrar om det är lånat från Getesta som finns i Kramfors.

Namn på –tun finns över huvud taget inte här. Tuna betyder ju inhägnad plats, men vi har inga sådana –tunnamn här, dom slutar faktiskt nere i Medelpad. Namn på –säter finns är också, men dom är också söderskogsnamn. I allmän kan jag säga det när det gäller dom här ortnamnen att man blir litet besviken över att det finns så få, trots att det är en gammal bygd Nolaskogs till exempel, av dom här gamla bebyggelsenamnstyperna. Få namn och ibland litet diskutabla dessutom. Vi har ju till exempel inga namn på –rå, av typen Vibyggerå och Nordingrå och Säbrå. Rå betyder område. Vi har fåtalet namn på –ett som till exempel i Hörnett som betyder äga. Det har vi söderut i landskapet till exempel.

Man vi får vända oss mot naturnamnen för där hittar vi saker som är intressanta. Där har jag tagit med en bild från en serietidning. Den är väldigt symbolladdad kan man säga. Det är ju Chassen och Knasen som samtalar med varandra, och då säger Chassen ”att enligt kartan är det här Rökberget”, ”nja, inte nu längre” säger Knasen, ”varför då?” ”Jo, eftersom det slutat röka har namnet ändrats till Sundberget”. Det är ju en litet konstig humor men någon sorts humor är det kanske ändå. Det är så här det inte går till. För skulle det gå till på det här viset att man liksom bytte namn, då skulle vi ortnamnsforskare bli arbetslösa. Det är på grund av att man håller kvar sin gamla form långt efter att naturen har förändrats som det är meningsfullt att bedriva den här typen av ortnamnsforskning som jag nu ska beskriva. Så det här är inte sant alltså som det står i den här serien.

Eftersom vi är i Ångermanland ska jag uppehålla mig litet extra vid ångernamnen. Ånger kan vi översätta till vik eller havsvik. Det är utomordentligt vanligt i Norge. Det

är ett karaktärsnamn på norskt område det kan man se på kartan. Det finns så otroligt många –ångernamn, eller –anger som det heter på norskt område. Hardanger, Stavanger, Porsanger och så vidare, och betyder –vik eller havsvik. Dom här namnen finns i Sverige från Lövånger ned till Finnerånger i norra Uppland. Det måste vara ett västligt utflöde också, det måste vara namn som kommit in från norskt område. Eftersom vi är här Örnsköldsvik så ska vi väl ägna oss en liten smula åt Lungånger, som är den gamla benämningen på byarna Sörlungånger och Norrlungånger som Örnsköldsvik ligger anlagd på.

Om det nu betyder vik så frågar man sig vad lung kan betyda. Det kan vara två olika saker; det kan vara dels ett terrängbetecknande ord som är släkt med ordet ljung och syftar på sandig eller grusig terräng. Den andra möjligheten är att det är adjektivet lugn som ingår. På kartan kan man se hur det här kan ha sett ut, och då är det litet svårt att veta exakt vilken tid det är. Den bild jag visar är en karta mot tiden före vikingatiden.

Går vi norrut så har vi Lövånger, som är ett väldigt gammalt namn. Jag tror för min del att det namnet Lövånger som i förleden har ordet *lev* som betyder lä, den lägivande viken, att det syftar på selet. På bilden ser man det där appendixet som går ned mot sel, detta är en karta som visar hur det såg ut strax före vikingatiden. Om man jämför selet där med selet som ligger vi Kräkånger.

I Kräkånger vet vi med förvisning om att –*kräk* betyder vik som går i 90° vinkel mot en större vattensamling eller vik. Är man inte alltför kräsen kan man ju säga att det är 90° där. Man kan ju inte vara så exakt på millimetern. Jämför man det appendixet med det som finns i Lövånger så ser ni att dom är ganska lika varandra. Jag tror inte att det har med farleden som går genom Lövångersbygden att göra, utan jag tror att det är den där mindre lägivande viken. Jag har tagit med Bredånger, det är ganska lätt att ta igen, det är ganska brett vid Nätraåns utflöde.

Så har vi ett jättesvårt namn, nämligen Ullånger. Det är liksom knepigt på alla möjliga sätt. Det vanligaste är ju att namnen i varje fall i Sverige är ett vattendragsnamn i förleden. Det stämmer ganska bra, Harmånger och så vidare och Njutånger, där rinner Njutan ut. Njuta betyder den å som ger mycket rikt med fiske och så vidare. Men vad är det för någonting i Ullånger? Man skulle tro att det har någonting med välla att göra, välla = välla fram. Men det är nu så att den vällande ån som rinner ut skulle kunna vara ganska tilltalande.

Nu är det ju tyvärr så att den å som rinner där heter Spakån, och man blir nästan litet besviken att det indikerar ju inte precis att det väller fram, det är ju nästan motsatsen. Så jag tror inte på den tolkningen. Och så har man gissat att det skulle kunna vara personnamn i förleden, ett Ulle till exempel skulle kunna ingå. Men det ganska otroligt för det är sådant gammalt namn. Uppe i Hertsånger där är det ett personnamn av allt att döma. Jag brukar nästan i varje föredrag erinra om, och det passar ju bra i den här kyrkliga lokalen, om Martin Luthers ord när han kom till ett bibelställe som han inte kunde tolka, då sa han ”han lyfte på hatten och gick förbi.” Det ska man göra, man ska inte trassla in sig i sådana saker som man ändå inte löser, är det meningen att man ska

lösa det, så löser man det. Och är det inte meningen så för man väl ”lyfta på hatten” då. Jag tror jag gör det för Ullånger.

Så har vi Hålsång, *Hoschang* som ligger nere i Nora. Det tar jag mest upp för att det är så komplicerat. Det *Hoschang* eller *Hösång*, litet olika uttal och det finns en sägen om det namnet som berättar att det var en ryss som bodde där till en början. Sedan spökade det på platsen. Då frågade dom den där ryssen ”men hur lät skrömta då” och så sa han ”*ho schang*”, hon sjöng. Men det är förstås inte så det gick till, det kan vi med säkerhet veta att det nog inte nån skrömt som har sjungit där. Det är antagligen det som kallas Hollsangsviken som är grunden till det hela. Det kan vara ett så komplicerat namn som Hålsångsviken, alltså viken som ligger vid Hålsåanden. Och Håls skulle bli åsen som ligger vid ravinen eller vi ett hål så att säga. Det här säger jag bara för att det är ju bara en konstruktion, en språklig konstruktion, det går inte att tydliggöra det språkligt sett. Man har inget belägg i topografin för att det är så. Det beror på att det här namnet är så sent belagt, så vet inte ens om det är ett –ångernamn.

Så har vi det här präktiga –ånger som är namnet som antagligen är bakgrund till ångermännen. Det är helt enkelt Ångermanälvens mynningsvik. På denna karta är det ungefär som det såg ut 500 e Kr, 13 meter över havet. *Stior* var det gamla namnet på Ångermanälven, betyder den stora. Och det är det vi har bakom Styrnäs, den stora ån, det stora vattnet. Ångern man tänker på när man talar om ångermännen som bodde vid den här mynningsviken.

Och så kommer vi till Selånger, och där ska jag stanna. Jag måste få uppehålla mig några minuter också i Medelpad. Selånger betyder ångern där vid siljan där den långsamt framflytande ån rinner ned. Det här namnet är kanske inte så intressant egentligen utan om man ser på en fornminneskarta att det är en otroligt fornminnesrik trakt. Grunden till namnet Medelpad, som jag inte ska gå in på här, det är ligger säkert i det här utskjutande Kungsnäs där Selångers kyrka ligger. Mer säger jag inte. Någoting ska jag väl hålla för mig själv också. I ångermanländskan brukar man säga i en berättelse där man bara antyder att man är *innafet*, och det är det jag säger när jag bara kittlar nyfikenheten och så går jag vidare med något annat.

Jag måste ju hinna med att prata om Gene. För det är ett viktigt namn. Det är också ett intressant namn för att det finns ända från kusten, Genesön i Nätra, över Gene där man hade den där storgården, 40 m lång, och sedan upp mot Genbacka som ligger uppe i Mo, det är ett gammalt namn och efter södra Anundsjöån så har vi Östergensjö, Västergensjö och Myckelgensjö. Det är sju mil ifrån det första Genenamnet, Genesön upp till Myckelgensjö.

Det här mina vänner, det upptog en hel del av min tid ett tag. I synnerhet sedan man hade hittat den där storgården och började gräva ut den. Den inser man ju, är betydelsefull. Den ligger om man ser på en karta som är på 20-metersnivån, ungefär den tid när gården anlades, mot Kristi födelse. Då ligger gården anlades precis på det där sundet som fanns där. Man kunde alltså både komma söderifrån och norrifrån genom sundet. Det är ganska intressant. Bara 500 år senare så har landhöjningen ställt till det, då stängdes sundet till och flyttade Genebyn upp till nuvarande placering.

Det här såg jag och jag förstod att det var något intressant med det här som man måste ta fasta på. Och då fick jag lära mig att det fanns ett ord som hette *gen*, som är ett fiskeredskap egentligen. Det är så att om man lägger ut en not och så ror man och drar ihop noten när man drar upp det smalnar det av och när man släpper så gapar det. Gap betyder det där ordet. I en medeltida handskrift hittade jag en bra bild på det där. Det som bildar en triangulär bild är en *gen*.

Om jag nu backar tillbaka till bilden som visade hur det såg ut när Gene fornby anlades, då ser man att från vilket håll man än kommer ifrån så är det liksom tratten på det ena viset och tratten på det andra viset. Nog är det ganska likt en *gen*? Här är jag 87 % säker. Det säger jag bara av den enkla anledningen att jag är väldigt ödmjuk då det gäller sådana här saker. Har någon nu annan tolkning som är bättre, så fram med den bara. Men man ska ha ganska mycket på fötterna om ska vara 87 % säker sannolikhet.

Nu ska jag ta ett annat spår innan jag avrundar. Det kallar jag för dialekter med ortnamnsinriktning. Jag måste få citera min, numera bortgångne gode vän Nicke Sjödin, som jag tycker är en fantastisk ångermanländsk diktare egentligen. Jag har tagit en ortnamnsdikt av honom, den är från "Åslappe" som kom 1983, det är mycket humor i den här dikten, men det är nästan bara ortnamn. Läser dikten.

Nu har jag pratat mycket här och jag ska alldeles precis avrunda. Det finns så mycket annat att berätta om dialekter. Jag ska bara ta ett exempel om hur mycket man kan nå med det här. Det var en annan sommar jag "liksom inte hade nåt annat att göra" än att jag skulle sitta och hålla på med någonting. Någonting ska man ju göra på sommarn också. Då kom jag på att jag hade den här djupingen som jag hade funderat mycket på, och vad är det då? Jo, det är en siklöja. (Bild). Ni ser att han/hon har underbett, den/hen har underbett! Då är det en siklöja, inte någon sik. Det fanns två ord för det här som fascinerade mig när det gällde den här fisken. Och det ena ordet var *sellak*, det var ett ord jag hade stött på uppe i Norrbotten och norra Västerbotten, och det måste vara finska. Det är finskans *sellaka* som betyder just siklöja. På bilden kan man se särskilt uppe i Arjeplog, har man till och med *sellakens* hemsida, och det finns väldigt mycket *sellak*. Och så finns det på ett litet område som omfattar Luleå och Piteå och norra Västerbotten.

Det visar att finskan som har funnits vid språkgränsen som går vid Kalix- och Torneåbygden, den måste ha varit längre söderut. Det här är kvarstoder från den finska som har funnits längre söderut i Norrbotten.

Det andra ordet, det är också ett finskt ord, och det är ordet *rabboxn*. Det finns i norra delen av Medelpad, i södra delar av Ångermanland och så går det upp emot Jämtland. Sedan finns det i södra Finland i Nyland, Åboland. I Finland har jag på bilden ritat in var det heter *rapos* eller *rääpys* och *räpyxen*. Det är uppe i Tornedalen och nedåt och framför allt i områden i södra Finland i Savolax där dom kom som kom hit som skogsfinnar. Det är alltså ett annat finskt ord, men ni ser att det finns i ett sydligt område och är kvarstoder, minnesmärken av dom här skogsfinnarna som kom hit från Savolax. Det är deras dialekt vi ser här. Visst är det ganska fascinerande? Man kan liksom vaska fram det, och det är så roligt då man håller på med det här vet ni, att hitta belägg för det

och rota i det, att få fram den här informationen. Och varför gör man det, varför ägnar man ett helt liv åt detta. Jag kan säga att det är trettio år nästan på dagen som jag disputerade, och då skrev jag om öknamn. Varför ägnar man ett helt liv åt detta? Ja, det är ganska lätt att förklara. Det beror på att på det här viset så kan man liksom komma åt en historia som inte är skriven. Ortnamnen det är förhistoriens fingeravtryck helt enkelt som vi har. Tänk på Genekartan. Jag kunde alltså följa –gennamn från kusten sju mil in.

Nu ska jag berätta fortsättningen på historien. Det var en arkeolog, Per Ramqvist, han har ju forskat jättemycket om Gene och grävt ut och skrivit avhandling om det och allting. Han hade läst en utredning om det där och sett att jag kom ända bort mot Myckelgensjö. Då fortsatte han tankegången, och så tänkte han: Varför just upp mot Myckelgensjö? Jo, om man fortsätter längre upp så kommer man till vattendelen mot Ångermanälvens kommunikationssystem. Då hittade han en flatmarksgrav där, ute i ödemarken, som är från den här tiden, järnåldern. Det visade sig att det hade funnits folk där. Han kunde liksom följa med min karta in där, och så komma till den där flatmarksgraven. Han fick i alla fall en impuls av min uppsats, att det är kanske något att söka där i den delen av Ångermanland.

Dialekterna som vi har dom komplicerar ofta bilden, därför att då är det olika andra språklager från olika tider som lägger sig på varandra. Ortnamnen har de fördelarna att de är gamla och ligger liksom fast. Sedan indikerar ortnamnen kommunikationsmönster och mycket vidsträckta kontakter. Och eftersom jag vet att min värd här har sina rötter i Gottne så ska jag avsluta med en Gottnehistoria.

Om Gottne brukar man berätta litet folkligt om att det betyder Gottne för att det var *gött neat*, det var bra nedåt. Som alla sådana där berättelser så är dom väldigt roliga, men dom är felaktiga. Det är väldigt ledsamt att det ska måsta vara så. Men så är det. Gottne är ett gammalt ord, man hör att det är ett gammalt ortnamn. Och det är ju då antagligen Utterån som mynnar i Moälven, Guttan, den utgjutande ån, som gjuter ut. Det är nog ganska säkert, det är inte så komplicerat heller egentligen, gjuta, göt, gjutit.

Gottne nämns i ett brev som är från mitten av 1400-talet, som kallas för "Giebrevet" och *gie* det är ju Gide by som finns utanför Björna. Visst är det ganska förunderligt att man diskuterar om ett fiske, som dom som bor nere vid Utterån, Moälven, har borta vid Gide, som ligger så långt bort? Det är jättekonstigt, men på något sätt måste dom ha haft förbindelser med varandra dom som bodde uppe i Moälvens område och dom som bodde vid Gideälvens område. Det berättar det här brevet.

Jag hade stött på ett namn som jag funderade över, namnet Leding som ligger i Björna precis på vägen mellan, det betyder farled. Sjön som är en farled. Och det är liksom obegripligt varför Leding skulle ha något att göra med en farled. Men då jag i andanom ser den där bilden av kommunikationsmönstret ifrån Moälvens område bort till Gideälven så inser jag ju att det var en farled. Hur skulle jag ha kommit på det annars om jag inte hade haft det där namnet. Så ni förstår att man kan faktiskt komma på väldigt mycket på den här vägen.

Jag skulle prata i 45 minuter, och nu är det 49.52, men det berodde faktiskt på att jag lade till det där med Gottne, för jag tyckte jag var tvungen att ge värden en reverens också. Tack så hemskt mycket för att jag fick komma hit och berätta om det här!

Rune Andersen från Halden i Norge avtackade Lars-Erik Edlund: Jag har fått äran att tacka föreläsaren. Det gör jag med stor, stor glädje. Vi musiker som spelar och så vi har ett sätt att uttrycka oss på som ibland kan verka litet brutalt. Vi brukar säga när andra spelar att ”han kunde det han gjorde”, men det händer att vi ibland säger ”han kunde icke”. **Han** kan det! Det är länge sedan jag har hört något så elegant som detta. Det är befriande att höra en forskare använda sin kunskap på ett sätt som detta. Det var skönt! Nu är det ju så att jag bor i Bjästa, det som var litet svårt, men vi får låta det vara med det.

Jag ska tacka med en bok skriven av en vän. Jag har läst den för många år sedan, det är en hel del ting av det som du har tagit fram som jag känner igen. Alltså närheten till jorden, till marken. Det är väldigt glädjefullt att läsa om saker och ting som kräver en viss tankeförmåga, det är många gånger jag tänker ”hur kan man komma på det?” Det finns alltså förklaringar.

Min hemstad heter Halden och jag ska sluta med en liten historia. I en period då jag fungerade som rektor så fick jag väldigt ofta kandidater som skulle få sin pedagogiska utbildning för att kunna arbeta. En gång fick jag en sådan kandidat och vi möttes på mitt kontor och satt och pratade och plötsligt så hörde jag ett bestämt ljud: I Halden så uttalar vi l:et i Halden på ett speciellt sätt och jag hörde det l:et. Så jag måste liksom fråga, kommer du från Halden? Nej, jag har talfel, sa han. Så jag har tänkt: kunde det kanske vara ett forskningsprojekt? - Talfelets betydelse för språkutvecklingen?